

An aerial photograph of a landscape featuring a prominent blue river that winds through the scene. A semi-transparent map is overlaid on the image, showing various geographical features, roads, and boundaries. The map includes several red circular markers and a blue line that follows a path through the landscape. The background shows a mix of green fields and brownish areas, possibly indicating different types of land use or vegetation. The overall tone is professional and informative.

INSPIRATIEBOEK

Dijk als as van ontwikkeling

*Economische kansen voor cultuurlandschap
in de gemeente Lingewaard*

Basis voor dit inspiratie boek
DIJK ALS AS VAN ONTWIKKELING

Is gemaakt door:

DLA+ landscape architects BV / geschiedkundig
bureau van Hemmen

Groesbeek / Huissen, september 2008

Rapport nr. 4316

Onderliggende kaart/afbeelding van de kافت is
vervaardigd door: DLA+ landscape architects BV

Dijkzone Lingewaard

INSPIRATIEBOEK

Dijk als as van ontwikkeling

*Economische kansen voor cultuurlandschap
in de gemeente Lingewaard*

Dijk als as van ontwikkeling

Hendrik Marsman schreef in zijn gedicht “Denkend aan Holland” zie ik brede rivieren traag door oneindig laagland gaan, rijen ondenkbaar ijle populieren als hoge pluimen aan den einder staan; en in de geweldige ruimte verzonken de boerderijen verspreid door het land, boomgroepen, dorpen, geknotte torens, kerken en olmen in een groots verband; enz.

Een mooiere omschrijving van het landschap dat tot Lingewaard behoort is er niet te geven. In de loop der eeuwen is de natuur wel veranderd, echter de natuurlijke schoonheid is gebleven en die schoonheid willen we ook naar de toekomst toe graag behouden en waar het kan nieuw leven in blazen.

De mens wil veranderen en dat mag ook als dat maar op een verantwoorde wijze gebeurd. In dit boekwerkje is een aantal regels opgesteld. Hopelijk mogen die voor landschapsarchitecten, stedebouwkundigen, planologen, beleidsmedewerkers en bestuurders (ook ontwikkelaars) een rijke inspiratiebron vormen voor nieuwe ontwikkelingen. Ontwikkelingen die kansen bieden aan zowel economische belangen alsmede ook aan natuurlandschappelijke belangen.

Iedereen die dit boekwerkje bekijkt of leest kan er zeker zijn of haar voordeel mee doen.

Bemmel, augustus 2011

Wethouder Frans Schut

Verantwoording

Landschapsontwikkelingsplan

Dit inspiratieboekje is het resultaat van de behoefte om een prikkelende voorstelling te geven van hoe volgens gemeente Lingewaard behoort te worden omgesprongen met ruimtelijke ontwikkeling. Het boekje bundelt een aantal ideeën dat is toegelicht in het rapport 'Dijk als as van Ontwikkeling. Economische kansen voor het cultuurlandschap in de gemeente Lingewaard' (2008). Dit rapport borduurt voort op de wens van het landschapsontwikkelingsplan (LOP) om het dijklandschap - de dijkzone - op te waarderen en aantrekkelijker te maken voor recreatie/toerisme. Het dijklandschap wordt gezien als een van de landschappelijke speerpunten en visitekaartjes van Lingewaard.

De gemeenteraad van Lingewaard heeft in het najaar van 2009 besloten het rapport als richtinggevend kader vast te stellen voor ruimtelijk ontwikkelingen.

Sleutelrol

Maar 'Dijk als as van Ontwikkeling' gaat nog een paar stappen verder dan de wens van het LOP. Het stelt vast dat de dijk een sleutelrol speelde in het ontstaan en behoud van het cultuurlandschap van het hele huidige Lingewaard. Dit gegeven is uitgemond in een visie op hoe de rijke cultuurhistorie van de dijk in brede zin ruimtelijke vernieuwing kan inspireren, hoe ze recreatie/toerisme - de plaatselijke economie - kan bevorderen. En hoe ook wezenlijke zaken als duurzaamheid en welzijn aan hun trekken kunnen komen. Er zijn deelgebieden onderscheiden die ieder een eigen aspect van de cultuurhistorie van de dijk uitdragen. Namelijk 'de dijk' - de dijkzone met dijk, wielen, kwelkommen en oudhoevig land -, de dorpspolders met de deelgebieden van de oeverwallen en de kommen en de buitenpolders, de uiterwaarden.

Transpositie

Voor elk deelgebied zijn de landschappelijke kwaliteiten op een rijtje gezet. Daarnaast is uit de doeken gedaan hoe die kwaliteiten kunnen worden versterkt. Deze culturele planologie stoelt op een aantal principes. Het belangrijkste beginsel is wel dat van transpositie: het herkenbaar vertalen van tastbare of niet tastbare cultuurhistorie naar eigentijdse functies, vormen en materialisaties. In het rapport is hiervan een aantal voorbeelden gegeven. Deze voorbeelden geven een klipklaar beeld van de essentie van de nagestreefde ruimtelijke aanpak. Om die reden heeft de gemeente besloten deze voorbeelden te clusteren in dit inspiratieboekje. Gehoopt wordt ontwikkelaars en ontwerpers daarmee een inzicht te geven in een belangrijk aspect van het huidige ruimtelijke beleid van Lingewaard.

Ruimtelijke kwaliteit

Dat beleid is intussen steeds meer komen te staan in het teken van ruimtelijke kwaliteit. Het begrip doelt op het streven om in de ruimtelijke ontwikkeling oplossingen te zoeken die op creatieve wijze ruimtelijke functies - wonen, werken, recreatie, water, natuur en identiteit - verweven. Ruimtelijk kwaliteit stimuleert zo draagvlak voor plannen, pusht betrokkenheid van burgers, bevordert kansen om nieuwe dragers te vinden voor de plaatselijke economie en houdt rekening met het lot van toekomstige generaties. De boeiende cultuurhistorie van de dijk kan via ruimtelijke kwaliteit flink bijdragen aan de oorspronkelijkheid van de woonomgeving. Ze kan zo het thuisgevoel en de gastvrijheid onder de burgers bevorderen in een tijd van snelle, grote veranderingen op velerlei vlak.

Ruimtelijke kwaliteit

Water
opgave

Natuur
opgave

Energie en
klimaat opgave

**Integrale
gebiedsontwikkeling**

Economische
opgave

Opgave
cultuurhistorie

Woon
opgave

Opgave
toerisme en
recreatie

Leeswijzer

In het eerste deel worden kaartjes getoond van de cultuurhistorie van de dijk. Daarbij worden aparte thema's en deelgebieden opgemerkt. Ze laten zien hoe sterk de cultuurhistorie van Lingewaard is vervlochten met het eeuwenlange functioneren van de dijk. Al die thema's en deelgebieden komen bij elkaar op een analysekaart. Hierna volgt het onderdeel toetsingskader. Daarin wordt een kaartje met de verschillende deelgebieden getoond. Voor elk deelgebied - dijkzone, binnenpolders, buitenpolders - worden de ontwerpbeginselen opgesomd. De gedachten achter deze ontwerpideeën zijn toegankelijk gemaakt met een overzicht van voorbeelden van transpositie. Daarbij is zowel in beeld als in taal geprobeerd een verbinding te maken tussen oud en nieuw. Hopelijk kunnen ontwikkelaars en ontwerpers zo worden verlost tot het bedenken van nog indrukwekkender voorbeelden van transpositie. Die kunnen dan straks, op hun beurt, als lichtend voorbeeld in een nieuwe uitgave van dit boekje worden aangeprezen. Achterin dit werk is een verklarende woordenlijst opgenomen.

begrenzing Nationaal Landschap
De Gelderse Poort

overlaggronden

oudhoevig land

kwelkommen

verdrinken dorp

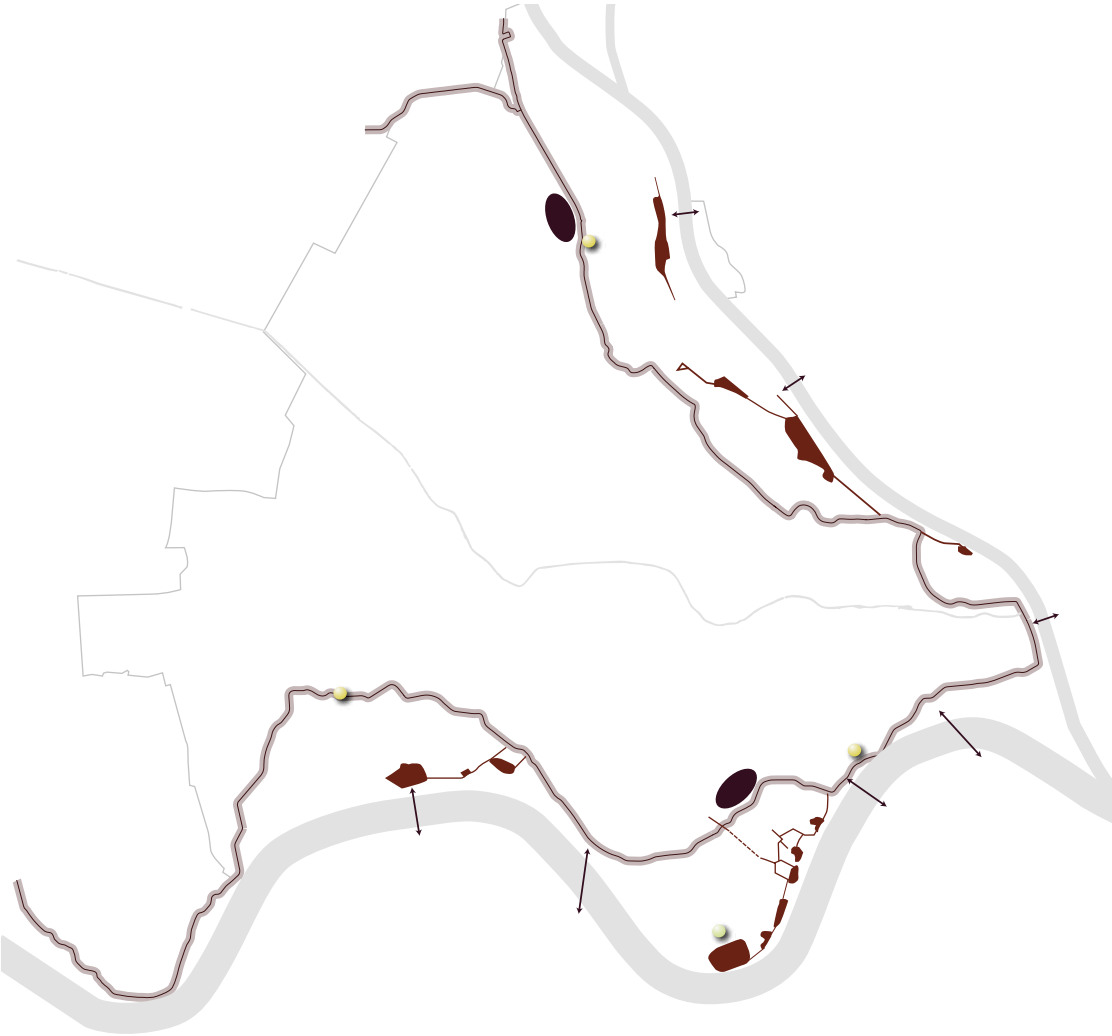

gemalen / sluizen

STRIJD VAN MENS EN WATER

- relictten baksteenfabricage en voorzieningen
- voormalig handelsstadje
- voetveren/ pontveren
- wind- en rosmolens

HANDEL, ECONOMIE

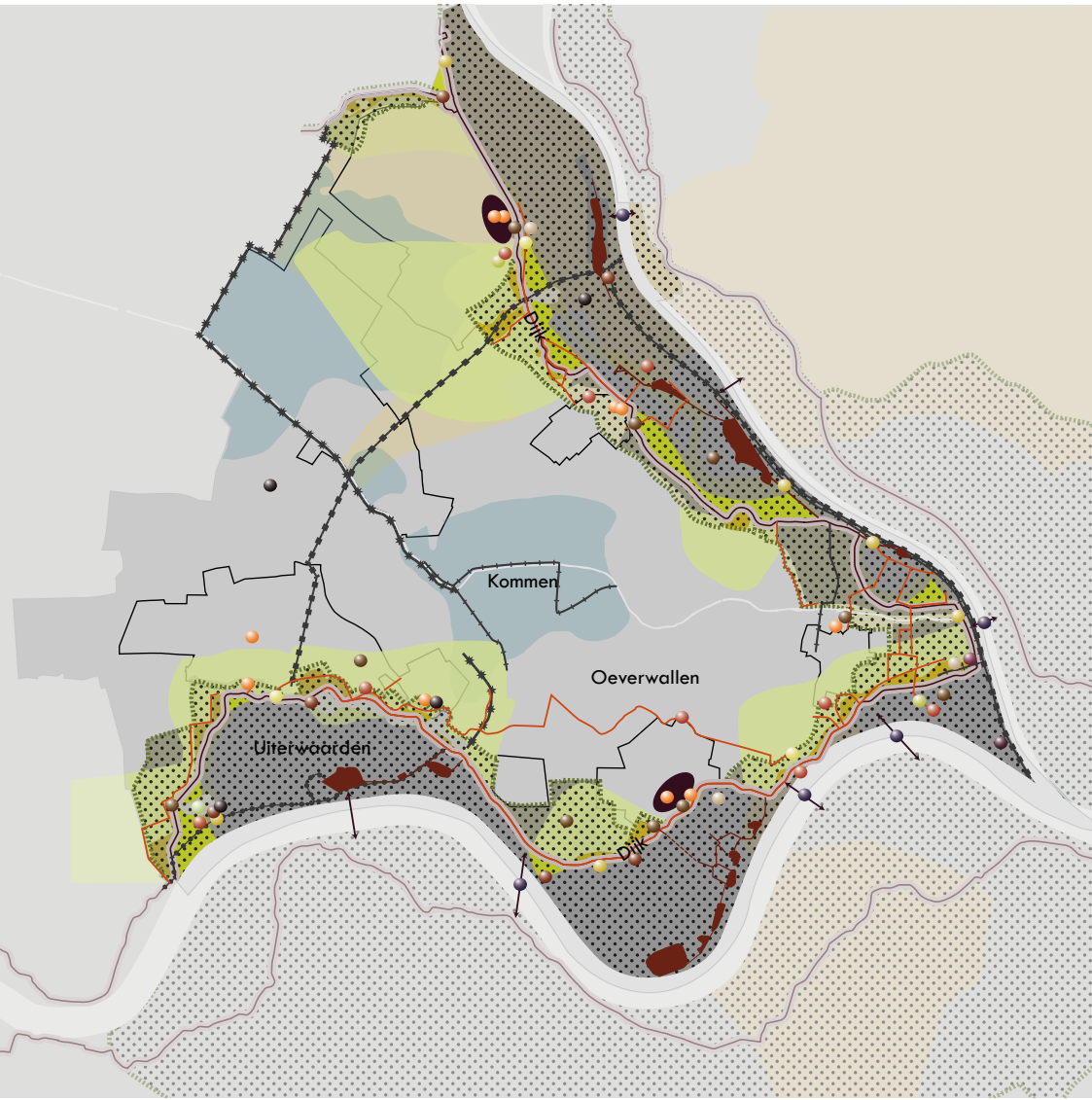
- Keefse enclaves
- kerkepaden
- kerken
- voormalig religieuze oorden
- geestverbaning over de rivier

GELOOF EN BIJGELOOF

VERDEDIGING

TOTALE ANALYSEKAART

Legenda

Srijdperk van mens en water		begrenzing Nationaal Landschap De Gelderse Poort
		overslaggronden
		oudhoevig land
		kwelkommen
		verdronken dorp
		gemalen / sluisen

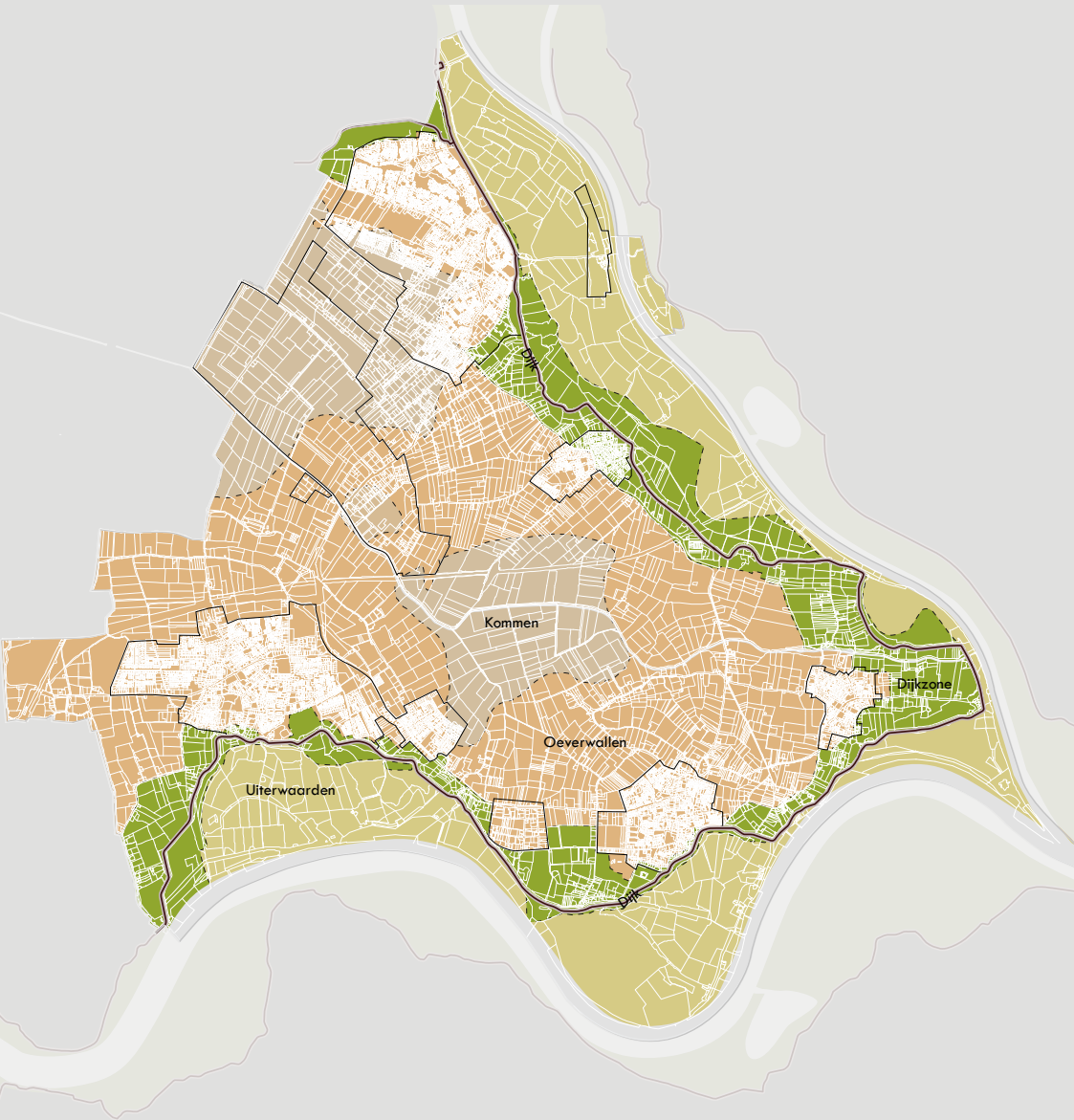
Verdediging		Ijssellinie: verdedigingswal/gracht /kanaal (aangelegd 1701-1707)
		Duitse en geallieerde frontlijnes ('44-'45)
		Koude Oorlog Rijn-Ijssellinie (aangelegd '50-'55)
		Ijssellinie: lijn van kazematten (aangelegd '39-'40)
		kastelen
		redoutes
		slagvelden
		koning schieten

Geloof en bijgeloof		Keefse enclaves
		kerkepaden
		kerken
		voormalig religieuze oorden
		geestverbanning over de rivier

Handel, economie		relicten baksteenfabricage en voorzieningen
		voormalig handelsstadje
		voetveren/ pontveren
		wind- en rosmolens

Algemene ontwerpregels

- Synergie: ('1+1=3') Integrale gebiedsontwikkeling > groenfonds stichten of aankloppen bij Nationaal Groenfonds
- Transpositie: het herkenbaar vertalen van verdwenen of vervaagde cultuurhistorie naar eigentijdse oplossingen op het gebied van wonen (nieuw landelijk bouwen b.v. kaswoning), natuur (b.v. Ecologische Hoofdstructuur (EHS), waterberging (zoals in kwelkommen), dijkversterking, ruimte voor de rivier (aanleg nevengeulen), recreatie, educatie of kunst
- Toerisme als nieuwe economische pijler: werken aan gastvrijheid (m.n. Bed&Breakfast) en aandacht richten op: toegankelijkheid (vrije wandelingen in uiterwaarden of klompenpaden in het dorp), gezelligheid (horeca met terrasjes, picknickplaatsen) veiligheid (snelheidsbeperking) en educatie (b.v. natuur en landschap ontdekken via ommetjes)
- Museale landschappen: behoud door ontwikkeling; versterking landschap van de toeristisch-recreatieve speerpunten van Lingewaard rond Doornenburg (kasteel Doornenburg, Sterreschans en Fort Pannerden).
- Het verhaal als speerpunt: benodigdheden: op-en-top sprekend landschap (b.v. herstel wielen en kerkepaden) en educatieve voorzieningen die het verhaal uitdragen (b.v. informatieborden of audiotechnische geluidsdragers die vertellen over verdronken dorpen, wielen, forten, natuur etc. in Lingewaard; aanhaken bij Liberationroute en Spannende Geschiedenis.nl)
- Natuurboerderij: landgoed waarop agrarisch ondernemen samengaat met herstel van natuur/landschap. De natuurboer zoekt een duurzame balans tussen economie, milieu/energie, ecologie/landschap, dierenwelzijn en gezondheid.

Uiterwaarden

Kommen

Oeverwallen

Dijkzone

Algemene ontwerpregels

rood, blauw en groen vinden elkaar

gastvrijheid van de boer

museaal landschap

gebied rond Doornenburg onderdeel van groter geheel

Monumentenwandering
door Ressen

verhaal als speerpunt

natuurboerderij

ONTWERPREGELS PER GEBIED

Ontwerpregels **Dijkzone**

motto: dynamisch Nationaal Landschap

• **Cultuurhistorie leidend**

- Basis: voortborduren op resultaten van strijd tegen het water: strangen, oudhoevig land, wielen, kwelkommen etc.
- Kleinschalige landelijke bouwvormen verbijzonderen van plekken van vervaagde of verdwenen cultuurhistorie zoals redoutes, molens, veerhuizen, herbergen of dijkhofsteetjes
- Rood voor groen functieverandering grond – b.v. bij verdwijning kas-
senbedrijf – benutten om bebouwd gebied om te zetten in natuur/
landschap
- Streven naar verplaatsing van bedrijven uit dijkzone naar meer
geschikte locaties elders
- Dijk laten uitkomen als verbindende schakel tussen binnen- en buitendijs
land; wateropgaven benutten voor versterking natuur kwelkommen en
wielen; wildrooster symbool voor verbinding uiterwaarden - binnendijs
land
- Museaal landschap ontwikkelen rond Fort Pannerden, Pannerdensch
Kanaal en Sterreschans en rond het ensemble van Kwadendijk, kwelkom-
men, rabatcultuur, wielen en het verzwolgen Hulhuizen
- Ontsluiting voor fietser en wandelaar verbeteren; hierbij aanknopen
bij de cultuurhistorie (b.v. over kerkepaden, kaden of struinroutes langs
verdronken dorpen)
- Veiligheid op de dijk: dijk inrichten als verkeersluwe entree van muse-
aal landschap in Doornenburg; snelheid remmende maatregelen, zoals
hagen op dijkbermen

Ontwerpregels 'Dijk en annexe structuren'

motto: vernieuwende identiteit

• **Cultuurhistorie leidend**

- Drager van het cultuurlandschap van binnen- en buitenpolders en het onderliggende natuurlandschap van oeverwallen, kommen en (rest) geulen/ruggen (uiterwaarden)
- Drager van de vroegere ruimtelijke ontwikkeling en van de huidige ruimtelijke identiteit
- As - in ruime zin - van ontwikkeling en van verhaalplekken
- Transpositieopgave: vertaling van de historische as van ontwikkeling naar een eigentijdse as van ontwikkeling; verbijzondering daarbij van de verhaalplekken van de dijk b.v. door kunst, nieuwbouw of gepaste functieverandering van cultuurhistorische objecten
- Drager van nieuwe, duurzame economie en leefbaarheid
- Synergieopgave: samenhangende planvorming voor onderlinge kruisbestuiving van ontwikkelingen op het vlak van:
 - * water (Ruimte voor de Rivier, waterberging)
 - * natuur (EHS, Kader Richtlijn Water (Europees project voor waterbeheer gericht op waarborging kwaliteit van oppervlakte- en grondwater)
 - * steden-/dorpsbouw (klimaatvriendelijk bouwen, landelijke en experimentele woonvormen)
- Stimulans voor ontwikkeling recreatie/toerisme als economische motor; speerpunt museaal landschap van het unieke, kostbare ensemble van kasteel Doornenburg, kanaal, waterverdeelpunt, Fort Panerden, Sterreschans, het verdronken Hulhuizen en de nabije Kwaden Dijk met zijn kwelkommen en wielen
- natuurboerderij als economische drager van behoud/herstel van het natuur- en cultuurlandschap van de dijk in ruime zin

Ontwerpregels **Oeverwallen** (*binnenpolder*)

motto: gecombineerde innovatie

• **Cultuurhistorie inspirerend**

- Basis: bij ontwikkeling voortborduren op de patronen van het oude cultuurland met zijn kades, zegen en hoeven en op de natuurlijke patronen van de verlande rivierlopen van voor de bedijking
- Rood voor groen met groenfonds, b.v. waar glascultuur verdwijnt of boerderijfunctie vervalst; groen combineren met passende woonvormen, zoals kaswoningen
- Sterker laten uitkomen van oeverwallen als woongronden van voor bedijking zoals door subtiele aanvulling oude lintachtige bebouwing met nieuwe landelijke bouwvormen
- Transpositie: vernieuwing richten op versterking authentieke karakter oeverwallen
- Klimaatvriendelijk waterbeheer: bij waterberging/aanleg natuurvriendelijke oevers kansen benutten om eeuwenoude watergangen en kasteelgrachten meer te laten spreken in het oeverwallandschap
- Recreatie en toerisme: in het verhaal nadruk leggen op oeverwallen als woonplekken van voor de bedijking (vertellen over leven met teugelloze rivier in archeologische parken b.v. rond woerden) en accentueren militaire betekenis oeverwallen (m.n. door accentuering van linie van kazematten)
- Ontsluiting: cultuurhistorie van prehistorie, romeinse tijd, waterbeheersing, glascultuur en verdediging toegankelijk maken voor wandelaar en fietser

Ontwerpregels **Kommen** (*binnenpolder*)

motto: ervaren door ontwikkeling

• **Cultuurhistorie inspirerend**

- Basis: bij ontwikkeling voortborduren op de patronen van het laat-middeleeuwse polderland met zijn kades, weteringen, veedriften, groenland, verkaveling en natuurlijke patronen van kommen en verlande rivierlopen van voor de bedijking
- Rood voor groen zoeken naar juiste afstemming tussen wonen en landschap; kansen benutten om landelijke, natte karakter van het hart van het komgebied te herstellen
- Passend rood: verplaatsing bedrijven rond Linge naar meer geschikte plekken; extra groen kan worden verweven met kleinschalige passende woonvormen
- Klimaatvriendelijk waterbeheer: waterberging en aanleg natuurvriendelijke oevers vooral rond Linge; Linge benadrukken als blauw-groene as van beleving van een karakteristiek polderlandschap
- Accentuering van kades, zegen, weteringen, veedriften en verkavelingspatronen; herstel houtsingels, onregelmatige dwarsprofielen en bloemrijke oevers van watergangen, grienden, wilgen- en elzenpassen en broekbossen
- Recreatie en toerisme versterking beleving kostbare ensembles van cultuurhistorie, plekken waar ontginning, eeuwenlange afwatering en krijgshistorie samenkomen
- Ontsluiting: Linge als hoofdas van beleving voor langzaam verkeer (doortrekken naar Elst) > unieke ensembles van relictten van middeleeuwse ontginning en een slagveld van de moderne tijd; aansluiten bij Liberation route

Ontwerpregels **Uiterwaarden** (*buitenpolder*)

motto: experiment met dynamiek

• **Cultuurhistorie inspirerend**

- Basis: ontwikkeling baseren op structuur buitenpolders met hun kades en waterlossing en hieraan gerelateerde cultuurhistorie als de baksteenindustrie, op het voor iedere uiterwaard unieke patroon van geulen/ruggen en op het idee van een dynamisch landschap, waarin de rivier gaf en heroverde (symbolisch hiervoor de verdronken dorpen), de mens veroverde en teruggaf (ruimte voor de rivier).
- Rood speelt vindingrijk in op rivierdynamiek en vroeger pionierachtig wonen en werken op terpen en langs dammen; experimentele bouwvormen, nieuw landelijk bouwen ook voor het benadrukken van plekken van verdwenen/vervaagde historie zoals een redoute, een veerhuis, een gemaalgebouw, een steenoven of een fabrieksarbeiderswoning.
- Water- en natuuropgaven benutten voor het accentueren van het voor elke buitenpolder unieke patroon van geulen die de uiterwaarden hebben opgebouwd; kans om daarbij in Bemmelse, Gendte en Huissense de oude relatie tussen woonkern en rivier te laten spreken.
- Recreatie en toerisme: ontwikkeling tot bezienswaardigheid van bijzondere ensembles van cultuurhistorie. Zoals rond de zomerdam van de Bemmelse polder: een kapstok van relictten van waterstaat (dam, gemaalgebouw), rivierlopen (Bemmelse strang), een verdronken dorp (Doornik), een veerhuis (Groenendaal), baksteenindustrie en de Rijn-IJssellinie (overlaten, caissonhaven). Of rond de Suikerdam in de Gendte buitenpolder, die een drager vormt van een bont geheel relictten van de baksteenindustrie (bedrijfsterreinen met opstallen, bekading, kleiputten) en die bovendien een verhalenlijn vormt waarlangs de ontmoeting met de mystieke kracht van de rivier centraal staat; organisatie van educatieve voorzieningen hiervoor.
- Ontsluiting: optimaliseren toegang tot cultuurhistorie van de uiterwaarden door aanleg van paden op dammen, herstel van oude routes naar kerk, veerhuis of terpboerderij en realisatie van avontuurlijke struinroutes langs/door strangen en kleiputten. Kansen benutten om voetveren te herstellen vooral om het verband te doen beleven tussen cultuurhistorie Lingewaard en die van b.v. Millingen a/d Rijn.

van.....

Inspiratiebeelden

CULTUURPOLDER

naar.....

NATUURPOLDER

oud kas

NIEUWE KAS

BOERDERIJSCHUUR

WOONSCHUUR

VERDEDIGINGSFORT

WIJNFORT

ZON EN TEELT

ZON EN WONEN

WIEL

WIEL MET WATERBERGING

CULTUURDIJK

ECODIJK

VERDEDIGINGSBUNKER

HERINNERINGSBUNKER

GELOVEN IN DE KERK

WONEN IN DE KERK

STEENOVEN

HERINNERINGSOVEN

ONZICHTBARE VLUCHT

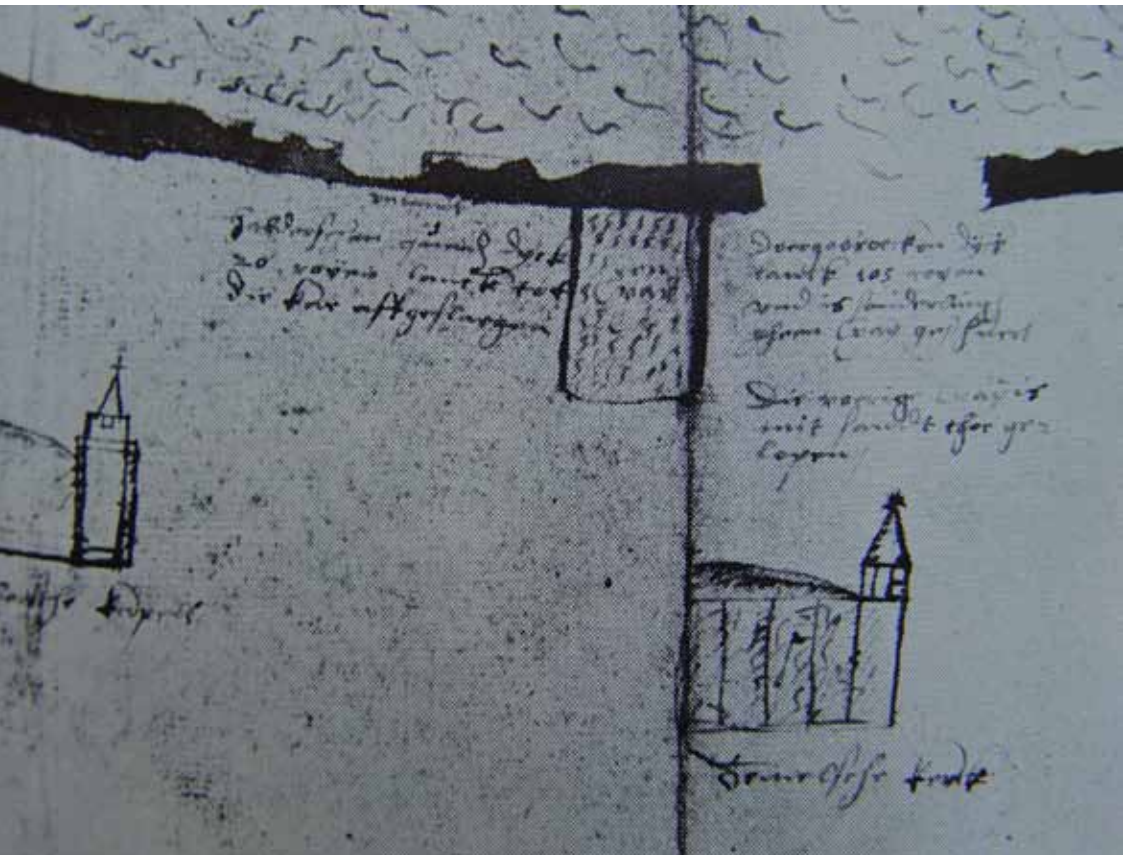
ZICHTBARE VLUCHT

DRUIVENSERRE

MUSEUMSERRE

VERDRONKEN KAPEL

SPEELKAPEL

VETPLANT IN KAS

VETPLANT OP DAK

MOESTUIN

MOESPLANTSOEN

DIJKHUIS

NATUURHUIS

MYSTIEKE SFEER

MYSTIEKE KUNST

GREENHOUSE

GREENCITY

KORENMOLEN

MOLENKUNST

STAAND GLAS

DRIJVEND GLAS

FRUITGAARD

PLANTSOENGAARD

RIVIERKEIEN

SPEELKEIEN

TEELTKASVORM

HUISKASVORM

KAZEMATRELICT

HERINNERINGSKAZEMAT

POLDERKADE

SPEELKADE

BOEREN BEDRIJF

BOEREN PENTHOUSE

Verklarende woordenlijst

Bandijk: dijk die volgens recht werd geschouwd; de dijkstoel stelde eisen ten aanzien van hoogte, samenstelling en onderhoud.

Buitenpolders: buitendijs gelegen polder; ingepolderd deel van de uiterwaarden. Ook organisatie belast met het onderhoud van kaden, sluisen en watergangen van de buitenpolder.

Dijkdel: laagte langs de buitenteen van de dijk, ontstaan door afgraving van klei voor dijkversterking en -herstel. Vaak werden deze moeraslanden gecultiveerd door aanleg van rabatten (zie aldaar) en beplant met wilgen.

Dijkring: gebied dat door een primaire waterkering - een bandijk - is omsloten.

Dorpspolder: dwergwaterschap dat deel uitmaakte van het werkgebied van een ambt, sinds de Moderne Tijd een polderdistrict. De dorpspolder zag toe op de goede staat van de plaatselijke kaden, watergangen, duikers en sluisen: de instrumenten voor de lokale water-beheersing.

Geriefhout: hout, zoals wilgen, populieren, essen of elzen, geteeld voor economisch gewin; het begrip gerief of gerijf betekent in het Middelnederlands onder meer voordeel of winst.

Kom: komachtige laagte buiten de bedding van een rivier, waar na overstroming rivierslib - zware klei - werd afgezet. Lange tijd konden de rivieren zich ontlasten naar de kommen. Pas na de sluiting van de dijkring in de Late Middeleeuwen konden ze worden gecultiveerd.

Kwel: grondwater dat onder druk uit de grond sijpelt. Kwel ontstaat door een ondergrondse waterstroom van een hoger naar een lager gelegen gebied. De kwel verplaatst zich via een doorlatende grondlaag.

Kwelkade: kade om plekken aan de binnenteen van de dijk waar met hoge rivierstand kwelwater opsijpelt. De kade sloot aan zijn beide uiteinden aan op de dijk zodat een kom ontstond.

Kwelkom: kom gevormd door de kwelkade en de dijk. In de kom werd het uit de dijk en de grond sijpelende water opgezet. Hierdoor ontstond zoveel tegendruk dat de infiltratie van kwel een halt kon worden toegeeroepen.

Liberation-route: hoofdopmarsroute van de geallieerden met de bevrijding van Europa in 1944-'45. Ze begint in Normandië en loopt via Nijmegen - Arnhem richting Berlijn. De route is educatief-toeristisch ontsloten, o.a. met behulp van veld- of luisterkeien. Bij deze objecten zijn boeiende verhalen over de bevrijding te beluisteren.

Museaal landschap: landschap dat optimaal laat beleven zoals het was. Ontwikkeling staat in het teken van leesbaarheid en ontsluiting. Het erfgoed wordt ontwikkeld als marktproduct voor toerisme/recreatie en wordt zo een drager van nieuwe economie

Nationaal Groenfonds: verleent en ontwikkelt financiële faciliteiten voor natuur, bos en landschap. Is bedoeld voor publieke partijen (zoals overheden), private partijen en particulieren. Reageert en anticipeert op actuele ontwikkelingen.

Nationaal Landschap: gebied waaraan de Rijksoverheid een speciale status heeft gegeven wegens rijkdom aan aardkundige, ecologische, landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten die samen een unieke ensemblewaarde bezitten.

Nieuwe economie: economie die de vruchten plukt van globalisering, technologische vernieuwing, duurzaamheid en bijvoorbeeld nieuwe behoeften op toeristisch-recreatief vlak.

Oeverwal: wal langs de rivier opgeworpen door het stromende rivierwater. De oeverwallen vormen natuurlijke hoogten in het rivierlandschap waar in de Vroege Middeleeuwen veel dorpen ontkiemden.

Oudhoevig land: oud boerenland dat is buitengedijkt; in de bodem kunnen zich relictten van verdronken dorpen/dorpsdelen bevinden (resten van voormalige huizen, kerken, kerkhoven, waterkering, waterlossing en wegen).

Overslaggrond: grond - zand en grind - die het water tijdens dijkbreuken had opgehaald uit een wiel en die in de vorm van een waaier was uitgestrooid over het achter de doorbraak liggende boerenland.

Rabatten: Aarden ruggen, aangelegd om moerassen te cultiveren en geflankeerd door greppels voor drainage. Rabatten werden doorgaans beplant met hakhout, waaronder wilgenhout, ook gebruikt om dijken te versterken.

Redoute: wachttorens uit de Tachtigjarige Oorlog, door de Staatsen vooral gebruikt voor observatie van Waal, Neder-Rijn en IJssel, de verdedigingslijnen van de Republiek.

Rijn-IJssellinie: waterlinie aangelegd in Oost-Nederland in de tijd van de Koude Oorlog, gericht op het stuiten van een massale Russische tankaanval

Strang of hank: deels dichtgeslibde riviergeul, vaak een restant van een eeuwenoude hoofdgeul van de rivier.

Synergie: het extra resultaat dankzij coördinatie van twee of meer functies, plannen of maatregelen (het effect van $1 + 1 = 3$)

Uitgedijkt land: moerasland ontstaan door afgraving van grond voor bouw, versterking en herstel van de dijk. Het kan binnendijs en buitendijs liggen en werd gecultiveerd door aanleg van rabatten (zie aldaar).

Wiel, waai, waal, wade: in het Middelnederlands: draaikolk, grondeloze diepte, ook: gat veroorzaakt door een dijkdoorbraak.

